

KS. KAZIMIERZ ŚWIĘS

WKŁAD KS. PROF. WŁADYSŁAWA PIWOWARSKIEGO W ROZWÓJ KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

Zaproponowany temat wymaga nie tylko omówienia podstawowej problematyki, jaką w swoich publikacjach z dziedziny katolickiej nauki społecznej oraz wykładach poruszał ks. prof. W. Piwowarski, co raczej ukazania pewnych nowych czy oryginalnych elementów, które Ksiądz Profesor wniósł na trwałe w zakres katolickiej nauki społecznej, a to wymaga już studiów porównawczych. Trzeba zauważyć, że intelektualna formacja Księdza Profesora wiązała się najpierw z katolicką nauką społeczną. Jako kleryk w tarnowskim seminarium słuchał wykładów ks. prof. J. Majki i u niego zdawał egzamin z katolickiej nauki społecznej. Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w ramach wydziału filozoficznego poszerzał swą wiedzę w zakresie filozofii chrześcijańskiej¹ Ta filozoficzno-teologiczna formacja, do której dołączyły się później szerokie zainteresowania socjologią, jest widoczna w jego sposobie uprawiania katolickiej nauki społecznej. Oceniając jego wkład w rozwój tej dyscypliny naukowej, trzeba zatrzymać się na kwestiach metodologicznych oraz zagadnieniach merytorycznych.

Gdy chodzi o kwestie metodologiczne, niewątpliwą zasługą ks. prof. W. Piwowarskiego jest uporządkowanie kwestii terminologicznych i definicyjnych. Niezwykle dbał o poprawność w tym względzie. Może dla wytrawnego znawcy przedmiotu pewne ujęcia wydawać się mogą zbyt proste, ale dla doświadczonego wykładowcy, jakim był Ksiądz Profesor, jest jasne, że słuchacz-student po raz pierwszy stykający się z problemami musi otrzymać precyzyjne i jasne rozróżnienia. Przeglądając liczne podręczniki, które już

¹ *Między katolicką nauką społeczną a socjologia religii. Z ks. prof. Władysławem Piwowarskim rozmawia Jan Wagner. „Życie Katolickie” 8:1989 nr 9 s. 21-24.*

w samym tytule mają sformułowanie „katolicka nauka społeczna”, przekonujemy się, jak różne są określenia tej nauki. Wielu autorów podkreśla, że nauka ta stanowi pewien zbiór twierdzeń czy poglądów dotyczących istoty i porządku ludzkiej społeczności i wynikających stąd norm i zadań związanych z uporządkowaniem tejże społeczności². Na tym tle bardzo prosta definicja zaproponowana przez ks. prof. W. Piwowarskiego przystaje najbardziej do współczesnych dokumentów społecznych Kościoła. Pisze on: „Katolicka nauka społeczna jest to nauczanie społeczne Kościoła katolickiego oraz oparta na nim naukowa refleksja uczonych specjalistów i działaczy katolickich”³. Ujęcie to jasno rozróżnia nauczanie Magisterium Kościoła od naukowej refleksji uczonych – duchownych i świeckich. Ksiądz Profesor był jednak świadom, że te dwa zakresy szeroko pojętej katolickiej nauki społecznej nie mogą być izolowane. Ujęcie takie już u korzeni zapobiega nieporozumieniom chociażby w takich kwestiach jak obowiązywalność nauki społecznej czy wszelkie zagadnienia z dziedziny relacji Kościół–świat. Pozwala bowiem jasno rozróżnić obowiązki hierarchii w zakresie nauczania i odpowiedzialność katolików świeckich na niwie politycznej *praxis*. Według soborowej Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* jest ważne, aby w pluralistycznym społeczeństwie rozróżniano jasno to, co czynią wierni we własnym imieniu, od tego, co czynią wraz ze swoimi pasterzami w imieniu Kościoła. W tym pierwszym przypadku szersza działalność katolików musi liczyć się z tzw. negatywnym kryterium, którym jest Ewangelia lub jej konkretyzacja w społecznym nauczaniu Kościoła. Poważna refleksja metodologiczna nad sposobem uprawiania katolickiej nauki społecznej jest zabezpieczeniem przed traktowaniem tej dyscypliny jako ideologii. Ksiądz Profesor wielokrotnie przypominał, że nie jest to ideologia ani trzecia droga pomiędzy liberalizmem a kolektywizmem⁴.

W pytaniu o metodę samej nauki ks. prof. Piwowarski dokonuje rozróżnienia między schematem działania społecznego a schematem w znaczeniu paradygmatu uprawiania danej nauki. W pierwszym przypadku chodzi o klasyczną receptę: widzieć, ocenić, działać. W drugim natomiast są, według Księdza Profesora, stosowane różne metody w zależności od płaszczyzny rozważań, na której się znajdujemy. Ksiądz Profesor widzi współczesną katolicką naukę społeczną jako systematyczną refleksję, odrębną dyscyplinę naukową, posia-

² Por. J. H ö f f n e r. *Chrześcijańska nauka społeczna*. Kraków [brw.] s. 9.

³ W. P i w o w a r s k i. *ABC Katolickiej nauki społecznej*. Pelplin 1993 s. 26.

⁴ Tamże s. 28.

dającą swoje źródła i metody. Obok jednak tego ujęcia dyscyplina ta jawi się dlań jako pewne narzędzie rozeznania, osądu. Osąd ten, odwołując się do określonego systemu wartości, sięga dalej niż ekonomiczna racjonalność czy polityczna skuteczność. Nauczanie społeczne Kościoła sytuuje w ramach funkcji profetyczno-krytycznej, która z kolei należy do jego misji ewangelizacyjnej⁵

Oryginalnym wkładem Księdza Profesora jest zagadnienie genezy katolickiej nauki społecznej. Choć wielu jest odmiennego zdania, Ksiądz Profesor konsekwentnie rozróżniał między myślą katolicko-społeczną, która istniała w historii i tradycji Kościoła jako konsekwencja Ewangelii, a katolicką nauką społeczną w sensie właściwym, która pojawiła się i ukształtowała wraz z powstaniem kwestii robotniczej w industrializującym się wczesnokapitalistycznym społeczeństwie⁶ Zresztą takie ujęcie jest zgodne z myślą Piusa XI, który stwierdził, że istnieje i rozwija się osobna „disciplina socialis catholica” (*Quadragesimo anno* nr 20).

Do powyższych uwag z zakresu metodologii warto dodać, że ks. prof. W. Piwowarski, uprawiając katolicką naukę społeczną i socjologię religii, stał na stanowisku wyraźnego rozgraniczenia, aczkolwiek nie przeciwstawiania, obydwu dyscyplin. Katolicka nauka społeczna zajmuje się wartościowaniem i oceną rzeczywistości społecznej. Chce tę rzeczywistość kształtować w duchu integralnej koncepcji człowieka oraz wizji personalistycznego ładu społecznego. Natomiast socjologia religii jest subdyscypliną socjologiczną i jako taka może być nauce społecznej Kościoła potrzebna na tyle tylko, na ile ukazuje rzeczywistość społeczną i ją wyjaśnia⁷ Pogląd ks. prof. W. Piwowarskiego różnił się tu nieco od ujęć innych przedstawicieli katolickiej nauki społecznej, chociażby ks. prof. J. Majki⁸

Przechodząc do konkretnych tematów poruszanych przez ks. prof. W. Piwowarskiego w ramach katolickiej nauki społecznej, zauważyć trzeba, że dotyka on niemal wszystkich problemów, zawartych w klasycznych podręcznikach tej dyscypliny. Są jednak zagadnienia, które Ksiądz Profesor ujmował

⁵ T e n ż e. *Ewolucja kwestii społecznej od „Rerum novarum” do „Centesimus annus”* „Roczniki Nauk Społecznych” 18-19:1991-1992 z. 1 s. 7-8.

⁶ P o r. t e n ż e. *ABC katolickiej nauki społecznej* s. 17-20.

⁷ T e n ż e. *Socjologia religii*. Lublin 2000 s. 88-90; J. M a r i a ń s k i. *Ks. Profesor Władysław Piwowarski. Życie i działalność naukowo dydaktyczna*. „Życie Katolickie” 8:1989 nr 9 s. 19.

⁸ P o r. J. M a j k a. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1981 s. 369-375.

inaczej. Pierwszym z nich jest zagadnienie systemu i funkcjonowania zasad społecznych. W obliczu niejednoznaczności pojawiających się w samych dokumentach Kościoła, a jeszcze bardziej wśród przedstawicieli katolickiej nauki społecznej (Breuning, Höffner, Klose, Strzeszewski, Majka) ks. prof. W. Piwowarski podjął oryginalną próbę uporządkowania. W konstrukcji systemu zasad społecznych wychodzi od analizy istoty życia społecznego. Jego zdaniem polega ona na wspólnym dążeniu ludzi do obranych wartości, na ich urzeczywistnianiu i intersubiektywnym komunikowaniu w ramach społecznej kooperacji. Wartości te traktowane są jako środki do realizacji celów osobowych. Na tendencjach „dawania i brania” tłumaczy Ksiądz Profesor zasady pomocniczości, solidarności i dobra wspólnego. Podaje też ogólną definicję zasady etyczno społecznej: „nakaz rozumu praktycznego do tworzenia wartości wspólnych jako środków służących do realizacji celów osobowych”⁹ Dla ks. prof. W. Piwowarskiego zasady życia nie są jakimiś ogólnymi twierdzeniami, dotyczącymi normalnego funkcjonowania społeczeństwa, lecz podstawowymi normami etyczno-społecznymi. Ksiądz Profesor wskazywał na dynamiczny charakter owych zasad, ich racją ontyczną jest bowiem społeczna natura ludzka wraz z kontekstem historycznym, w którym dane społeczeństwo żyje.

Szczególne miejsce w rozważaniach Księdza Profesora zajmuje zasada pomocniczości. Była ona przedmiotem jego rozprawy doktorskiej pt. *Społeczna zasada pomocniczości*, obronionej w 1961 r. Autor wielokrotnie wracał do tej tematyki, uzupełniał literaturę i szkoda, że nie spełnił się jego plan wydania monografii na temat pomocniczości, która – jak sam przyznawał – byłaby dziełem jego życia. W opisie funkcjonowania tej zasady przywoływał często jej negatywny i pozytywny wymiar. Pierwszy stwarza podstawę do rozgraniczenia zadań, kompetencji i odpowiedzialności; drugi oznacza świadczenie uzupełniającej pomocy. Nie pozostawał jednak Ksiądz Profesor na płaszczyźnie li tylko komentowania nauczania Kościoła odnośnie do tego pryncypium społecznego, ale twórczo rozwijał ideę pomocniczości w sensie jej aplikacji do różnych sektorów życia społecznego. Tak więc napotykały tu zagadnienie pomocy dla samopomocy. Ten szczególny wymiar zasady pomocniczości mieści się – zdaniem Księdza Profesora – w jej pozytywnym aspekcie. Na kanwie zasady pomocniczości rozważa nasz autor zagadnienie struktur pośrednich, szczególnie zawodowych i terenowych¹⁰ W tym zakre-

⁹ P i w o w a r s k i. *ABC katolickiej nauki społecznej* s. 61-68.

¹⁰ T e n ż e. *Pomoc dla samopomocy w świetle katolickiej nauki społecznej*. „Roczniki Nauk Społecznych” 14:1985 z. 1 s. 25-40.

się korzysta z dorobku uczonych niemieckich, zwłaszcza Nell-Breuninga¹¹, twórczo przystosowując ich koncepcje do sytuacji polskiej, gdzie istnieje potrzeba wypełnienia swoistej „socjologicznej próżni”, jaką zostawił po sobie totalitaryzm. Ks. prof. W. Piwowarski widział szerokie możliwości aplikacji zasady pomocniczości. Stąd też przedmiotem jego badań była koncepcja państwa pomocniczego, wizja wspólnoty europejskiej opartej na zasadzie subsidiarności. W tym przypadku znane hasło streszczające zasadę pomocniczości ks. prof. W. Piwowarski formułuje następująco: „Tak daleko władza centralna, jak to jest konieczne; tak daleko narody i państwa, jak to jest możliwe”¹² Prowadził też refleksję naukową nad zastosowaniem tej zasady w Kościele jako jednego z wyznaczników kierunku jego posoborowej reformy¹³

Warto też zauważyć, że w interpretacji zasady pomocniczości dokonanej przez ks. prof. W. Piwowarskiego mieszczą się współczesne jej ujęcia, które wskazują na jej potrójny wymiar:

a) z a k a z o d b i e r a n i a: to, co potrafi uczynić osoba samodzielnie, społeczność nie powinna jej odbierać;

b) s u b s y d i a r n e t o w a r z y s z e n i e: czego osoba nie jest w stanie dokonać, winna ze strony społeczeństwa otrzymać – „pomoc dla samopomocy”;

c) s u b s y d i a r n a r e d u k c j a, czyli zezwolenie na samodzielność: gdy pomoc okazała się skuteczna, społeczeństwo nie powinno jej dłużej świadczyć, gdyż grozi to przerostem opieki¹⁴

Z innych problemów społecznego nauczania Kościoła opracowanych przez ks. prof. W. Piwowarskiego należy wskazać zagadnienia zaliczane tradycyjnie do etyki społecznej. Są to: filozoficzno-etyczne podstawy życia społecznego, prawa człowieka, koncepcje państwa, demokracji, ustroju politycznego w świetle katolickiej nauki społecznej, współczesne ideologie społeczne, pluralizm społeczności. Podejmował też zagadnienia z zakresu etyki życia

¹¹ Na przykład *Gerechtigkeit und Freiheit. Grundzüge katholischer Soziallehre*. Wien 1980 s. 49.

¹² W. P i w o w a r s k i. *Zasada pomocniczości a Wspólnota Europejska*. W: *Europa. Zadanie chrześcijańskie. Księga Pamiątkowa z okazji 65. rocznicy urodzin księdza profesora Helmuta Jurosa*. Red. A. Dylus. Warszawa 1988 s. 162.

¹³ T e n ż e. *Zasada pomocniczości w Kościele*. W: *Kościół–świat–świeccy*. Warszawa 1988 s. 42-60.

¹⁴ Por. A. D y l u s. *Zasada pomocniczości a transformacje systemu gospodarczego*. W: *Chrześcijańskie podstawy ładu społecznego*. Red. P. Kryczka. Lublin 1993 s. 39-59.

gospodarczego. Z ważniejszych tematów trzeba tu wskazać: nauczanie Kościoła o pracy i problemy ustroju własności. Sporo miejsca poświęcił też Ksiądz Profesor komentarzom do encyklik papieskich. Obok artykułów dotyczących w ogólności nauczania Jana Pawła II swoisty pogłębiony komentarz do tegoż nauczania stanowią rozprawy Księdza Profesora dotyczące pokoju w nauczaniu papieskim, praw człowieka, pracy ludzkiej, solidarności z krajami trzeciego świata, państwa, zaangażowania politycznego Kościoła. Niemal wszystkie wskazane tu tematy znalazły miejsce w osobnych artykułach, które ks. prof. W. Piwowarski zamieszczał w wydawnictwach ściśle naukowych, jak i w wydaniach popularnych, prasowych.

Ks. prof. W. Piwowarski w refleksji nad nauką społeczną Kościoła podkreślał zawsze ścisły związek między teorią a praktyką. Uprawianie katolickiej nauki społecznej nie może ograniczać się jedynie do demonstrowania zasad życia społecznego ani też nie może pretendować do opracowania całościowego i jedyne go projektu. W takim przypadku dyscyplina ta byłaby jeszcze jedną ideologią. Poprzez wskazywanie zasad nauka ta chce wpłynąć na postawy i zachowania ludzi, a przez to na kształt życia społecznego¹⁵ Stanowisko to współbrzmi ze stwierdzeniem Jana Pawła II, że „katolicka nauka społeczna [...] zmierza do ukierunkowania chrześcijańskiego postępowania (*Sollicitudo rei socialis* nr 41).

Myśl o praktycznym ukierunkowaniu katolickiej nauki społecznej zaznaczyła się mocno w publikacjach Księdza Profesora w czasie polskich przemian ustrojowych. Jakby na nowo powrócił nasz autor do katolickiej nauki społecznej i zintensyfikował jej problematykę na sprawach ojczyzny. Pałace problemy polskich przemian społecznych ks. prof. W. Piwowarski traktował z całą świadomością jako kwestię społeczną, która – tak jak bywało w historii – domaga się zajęcia stanowiska ze strony Kościoła. W jednym z artykułów przywołał słowa Jana Pawła II: „Uznanie, że kwestia społeczna nabrała wymiaru światowego, z pewnością nie oznacza, że zmniejszyła się jej siła oddziaływania lub że straciła swą ważność w skali narodowej lub lokalnej” (*Sollicitudo rei socialis* nr 9). Wskazywał więc Ksiądz Profesor na wielkie inspiracje, jakie w nauczaniu społecznym Kościoła można znaleźć dla wytyczania polskiej drogi rozwoju. Uprawiała go do tego też szeroka znajomość problematyki społecznej, szczególnie w zakresie socjologii religii. Tu jako badacz społeczeństwa jawi się ks. prof. W. Piwowarski jako ten, kto uprawia

¹⁵ P i w o w a r s k i. *Między katolicką nauką społeczną a socjologią religii* s. 27.

w ścisłym rozumieniu katolicką nauką społeczną, w znaczeniu owej „naukowej refleksji” nad tym, jak nauczanie społeczne Kościoła wcielać w życie. Uważał bowiem, że nauczanie Magisterium Kościoła w sprawach społecznych kierowane do całego świata ma ogólny charakter i w konsekwencji wymaga przystosowania do konkretnych warunków miejsca i czasu¹⁶ Katolicką naukę społeczną nie wystarczy tylko znać, ale trzeba ją także praktycznie uprawiać, akcentując jej wymiar interdyscyplinarny. Na tym polu ma ks. prof. W. Piwowarski zasługi nie tylko w diagnozie społecznych sytuacji (etap badań KNS), ale też w wysuwaniu mniej lub bardziej ogólnych dyrektyw, co należy czynić celem budowania bardziej humanistycznego ładu społecznego. Jako znamieny należy odnotować fakt, że Ksiądz Profesor do podręcznikowej wersji swoich rozważań wprowadził temat: „personalistyczny ład społeczny” Jako kryteria wymienia: uwzględnienie w tworzeniu porządku (ustroju) społecznego dwu krańców – dobra osoby z jej godnością i prawami oraz dobra wspólnego; oparcie życia społecznego na podstawowych zasadach społecznych: dobra wspólnego, pomocniczości, solidarności; zwrócenie uwagi na wartości podstawowe oraz odbudowę struktur pośrednich, które za Nell-Breuningiem uważał za „barometr wolności” w państwie¹⁷

Powyższe kryteria przykładał Ksiądz Profesor do polskiej rzeczywistości, postulując potrzebę odnowy moralnej i reform strukturalnych. Problematyka ta przewija się zwłaszcza w publikacjach z ostatnich lat życia, w artykułach poświęconych pluralizmowi społecznemu, politycznemu zaangażowaniu Kościoła, kościelnej komunikacji, strukturom grzechu, kryteriom politycznych wyborów. Podejmował też wprost tematy konsekwencji społecznego nauczania Kościoła dla dzisiejszej sytuacji polskiej. Szczególnie podkreślał potrzebę budowania i utrwalania konsensusu w zakresie wartości podstawowych, które stanowią fundament wspólnego domu. Sporo uwagi poświęcił też Ksiądz Profesor próbom aplikacji nauczania Jana Pawła II (zwłaszcza encykliki *Centesimus annus*) do polskich realiów. W świetle przesłania tej encykliki wypowiadał się na temat elit i decydentów politycznych, kierunków wprowadzanych reform społeczno-gospodarczych, akcesu Polski do wspólnoty europejskiej, stosunków państwo–Kościół w pluralistycznym społeczeństwie. Podkreślał też pilną potrzebę zdecydowanej reakcji Episkopatu na problemy

¹⁶ T e n ż e. *ABC katolickiej nauki społecznej* s. 10-12.

¹⁷ T e n ż e. *Personalistyczna koncepcja ładu społecznego*. W: *Chrześcijańska inspiracja w życiu społeczno-politycznym. (Materiały z konferencji – Lublin 20-21 XI 1992)*. Red. P. Kryczka. Lublin 1993 s. 27-40.

społeczne kraju¹⁸ W trosce o pogłębienie społecznego wymiaru wiary widział potrzebę formacji katolicko-społecznej duchowieństwa oraz świeckich katolików. Jednym z warunków tej formacji jest szerzenie znajomości społecznej nauki Kościoła w polskim społeczeństwie. Ksiądz Profesor, który prowadził wiele wykładów i odczytów dla różnych organizacji i grup społeczno-zawodowych, podkreślał nie jeden raz, że wykłady z katolickiej nauki społecznej traktuje nie tylko jako przekaz wiedzy, ale jako formację.

Zasługi ks. prof. W. Piwowarskiego dla rozwoju katolickiej nauki społecznej nie ograniczają się jedynie do uniwersyteckich wykładów, prowadzenia prac magisterskich i doktorskich, ściśle naukowych publikacji czy udziału w sympojach krajowych i zagranicznych. Ksiądz Profesor, zgodnie z zachętą Jana XXIII, starał się popularyzować naukę społeczną Kościoła. Czynił to w mediach, szczególnie w prasie, udzielając licznych wywiadów. Nawet gdy dotyczyły one bardzo konkretnych spraw, zawsze starał się ukazać jakiś odpowiedni fragment społecznej myśli Kościoła.

Analiza dorobku naukowego ks. prof. W. Piwowarskiego zasługuje na bardziej obszerne studium naukowe. Z pewnością ta problematyka będzie pogłębiana w ramach prac magisterskich i doktorskich, nie tylko w perspektywie nauki społecznej Kościoła, ale też socjologii religii i teologii pastoralnej. Niniejszy szkic oparty został na ogólnej analizie wybranych publikacji Księdza Profesora, wchodzących ściśle w zakres katolickiej nauki społecznej. W szerszym studium nad jego dorobkiem w tej dziedzinie trzeba by sięgnąć też do prac, które na kanwie innych zagadnień poruszają problematykę społecznego nauczania Kościoła. Przykładowo można tu wymienić zagadnienia dotyczące rodziny, wychowania, socjalizacji religijnej, nowej ewangelizacji, wartości religijno-moralnych. Interesująca byłaby też bliższa analiza porównawcza współczesnych ks. prof. Piwowarskiemu autorów – polskich i zagranicznych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ks. prof. W. Piwowarski jako warunek rozwijania i studiowania katolickiej nauki społecznej widział na pierwszym miejscu dobrą znajomość nauczania Magisterium Kościoła w sprawach społecznych, a więc nauczania soboru, papieży, biskupów. Był świadom, że refleksja nad tym nauczaniem i próby jego aplikacji mogą prowadzić do odmiennych wniosków i nie zawsze muszą być jednakowe u różnych autorów, a tym bardziej nie mogą się wszystkim podobać. Tu istnieje duży zakres

¹⁸ T e n ż e. *Zaangażowanie polityczne Kościoła w nauczaniu społecznym Jana Pawła II*. „Zeszyty Społeczne” 5:1997 nr 5 s. 5, 6.

swobody. W jego podejściu do nauczania Kościoła nie ma jednak cienia koniunkturalizmu. Ponad modną w niektórych kręgach poprawność polityczną ks. prof. W. Piwowarski bardziej cenił wierność wobec doktryny społecznej Kościoła, a ta – jak powiedział Jan Paweł II – „jest u syna Kościoła gwarancją autentyczności jego zaangażowania na tak bardzo subtelnym i odpowiedzialnym polu obowiązków społecznych”¹⁹

BIBLIOGRAFIA

I. Prace ks. prof. Władysława Piwowarskiego

- System zasad społecznych i jego zastosowanie w encyklice Jana Pawła II *Laborem exercens*. „Materiały Studium Nauki Społecznej Kościoła” 1983 s. 77-112.
- Państwo a Kościół w katolickiej nauce społecznej. „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” 17:1985 s. 65-75.
- Pomoc dla samopomocy w świetle katolickiej nauki społecznej. „Roczniki Nauk Społecznych” 14:1985 z. 1 s. 25-40.
- Pokój jako podstawowa wartość w społecznym nauczaniu Kościoła. „Collectanea Theologica” 56:1986 fasc. 3 s. 5-17.
- Zasada pomocniczości w Kościele. W: Kościół–świat–świeccy. Warszawa: PAX 1988 s. 42-60.
- Konsekwencje społecznego nauczania Kościoła dla dzisiejszej sytuacji w Polsce. W: Religia w dobie przełomu w Polsce. Red. L. Adamczuk. Warszawa 1991 s. 23-29.
- Ewolucja kwestii społecznej od *Rerum novarum* do *Centesimus annus*. „Roczniki Nauk Społecznych” 18-19:1991-1992 z. 1 s. 7-17.
- ABC Katolickiej nauki społecznej. Pelplin: Wydawnictwo Diecezjalne 1993.
- Personalistyczna koncepcja ładu społecznego. W: Chrześcijańska inspiracja w życiu społeczno-politycznym. (Materiały z konferencji – Lublin 20-21 XI 1992). Red. P. Kryczka. Lublin: Lubelski Ośrodek Kształcenia Samorządowego 1993 s. 27-40.
- Zaangażowanie polityczne Kościoła w nauczaniu społecznym Jana Pawła II. „Zeszyty Społeczne KIK” 5:1997 nr 5 s. 5,6.
- Personalistyczny wymiar pracy ludzkiej w nauczaniu społecznym Jana Pawła II. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 1 s. 93-103.

¹⁹ J a n P a w e ł I I. *Orędzie do biskupów w Puebla 1979 r.*

II. *Prace o ks. prof. Władysławie Piwowarskim*

K o n d z i e l a J., Mariański J.: Życie i działalność dydaktyczno-naukowa Ks. profesora Władysława Piwowarskiego. W: Kościół w służbie człowieka. Red. W. Turek, J. Mariański. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1990 s. 9-22.

M a r i a ń s k i J.: Ks. profesor Władysław Piwowarski. Życie i działalność naukowo-dydaktyczna. „Życie Katolickie” 8:1989 nr 9 s. 10-20.

R y c z a n K.: Mojemu Profesorowi. „Roczniki Teologiczne” 46:1999 s. 7-11.
— Ks. Władysław Piwowarski. „Studia Socjologiczne” 162:2001 nr 3 s. 19-25.

REV. PROFESSOR WŁADYSŁAW PIWOWARSKI'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF CATHOLIC SOCIAL TEACHING

S u m m a r y

The author of the article analyses Rev. Prof. Piwowarski's academic output in the sphere of Catholic social teaching, taking into consideration its form and contents. In the formal layer he considers as original the Professor's considerations on the origin, idea and methods of Catholic social teaching. As far as the contents are concerned he points to an interesting – against the background of other authors – attitude towards ethic-social rules: those of subsidiariness, solidarity and common good. Among other subjects taken up by Professor Piwowarski the following ones deserve attention: philosophical-ethical foundations of social life, human rights, conceptions of the state, of democracy and of the political system in the light of Catholic social teaching, contemporary social ideologies, pluralism in the society, the Church's teaching on labour, the system of ownership.

The article not only shows the basic issues dealt with by Professor Piwowarski in his discussion of Catholic social teaching, but also mentions spheres and ways in which to practically apply that branch of knowledge. The most important one of them is intensifying faith in its social dimension through the proper Catholic-social formation of the clergy and lay people.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna, zasada subsydiarności, społeczny wymiar wiary.

Key words: Catholic social teaching, the principle of subsidiariness, social dimension of faith.